

R.VÁRKONYI ÁGNES

A magyar Grosbois?

Majkon először járva természetesen fogalmazódott meg bennem a különös elnevezés: "a magyar Grosbois." Hiszen ilyenek voltak a Párizs melletti Grosbois kamalduli kolostor udvarán a különálló szerzetes-házak sorai is, amikor II. Rákóczi Ferenc (1676-1735), a magyar konföderáció és Erdély bujdosó fejedelme három évet töltött (1714-1717) az ottani néma barátok között. Grosbois-ban írta meg a magyarországi háború történetét, a *Mémoires*-t (*Emlékiratok*) itt alakult ki újabb politikai stratégiája, s itt töltött idejéről a *Confessio peccatoris* (*Vallomások*) lapjain számol be.

Grosbois-t lerombolták, de ha korabeli metszet sem maradt volna róla, akkor sem kétkelhetünk, hogy hasonló volt, mint a majki kolostoregyüttes. A kamalduli szerzetesek rendházai az olaszországi anyakolostor vezérterve szerint mindenütt csaknem egyformán épültek. Majkon és Grosbois-ban egyforma volt az egymás mellett sorakozó cella-házak belső elrendezése és hasonló a fallal elzárt cella-kertjeik.

Mégis eddig soha nem merült fel, hogy Grosbois-t és Majkot Rákóczi személye is összekapcsolta volna. Ez nagyon is természetes. Rákóczi a spanyol örökösödési háborúba (1700-1714) Franciaország oldalán bekapcsolódva szabadságharcot vezetett (1703-1711) Magyarország és Erdély állami önrendelkezéséért a magyar királyi koronát is viselő Habsburg császár uralma ellen. A majki kolostor alapítója, gróf Esterházy József (1682-1748) viszont a szabadságharc ideje alatt mindvégig megmaradt a császár hűségében, s a háborút lezáró szatmári béke (1711) után a Habsburg-birodalomba tagolódó Magyarországon mint horvát bán, majd országbíró a királyság harmadik és második főméltóságát töltötte be.

Mégis annyira különös az egybeesés Rákóczi bujdosása és a majki kamalduli kolostor alapítási ideje között, hogy meg kell vizsgálnunk a tudomány szigorú módszereivel az alapítás eszmei indítékait. Vajon lehetséges egykorú, tartalmi kapcsolat Grosbois és Majk között? Történelmi összefüggés hiteles érték?

S ilyen jellegű kérdésekkel szólásra bírható egyáltalán a máig csaknem néma múlt? Széleskörű, mélyreható kutatás alapján adhatunk kimerítő választ. Addig csupán a lehetőségeket vázolhatjuk.

Grosbois és Majk három közös kulcsszava: a hallgatás, a magány, a múlt. Mindhárom külön-külön is egész világ.

A hallgatás, mint a személyiség önvédelmi reflexe és belső kiteljesedése A magány, mint létállapot, ahol a megújulás genezise zajlik. Lezáratlan múlt pedig az élőjelen. Ha végigfutunk ezeken az egymással is össze kérdéskörökön talán érzékelhetjük egy majdani válasz dimenzióit az eredeti kérdésre. Vajon pillanatnyi ötlet, vagy valóság, hogy Grosbois-t és Majkot nemcsak a kamalduli rend, hanem a megélt történelem is összeköti?

A hallgatás

Rákóczi anyai ágon különös örökségként kapta a hallgatás erejét. Zrínyi Péter (1622-1671) letartóztatása után leányát, a tizenhárom éves Zrínyi Aurórárt anyjától elszakították és a klagénfurti kolostorban helyezték el. A kolostor krónikájában feljegyezték, hogy a gyerek egy álló évig egy árva szót sem szólt, gyóntatóját kivéve senkivel nem beszélt. Vizsgálva a 17. század gyermekeit ért különleges megpróbáltatásokat, tekinthetnénk ezt a pszichés állapotból

következő elektív mutizmus jelenségének. Közel harminc év múlva azonban Auróra bátyja; a gyermekkorában Rákóczi Ferencre is nagy hatással volt unokabáty, Zrínyi János császári ezredes is hasonlóan viselkedett. Felkeltette az angol követ figyelmét is. Zrínyi Jánost a trónörököszt kiűző háború idején másodszer is letartóztatták.¹ Börtönről börtönbe hurcolták, s rabtartóihoz egyetlen szót sem szólt. Feltétlen kívánságait írásban közölte. Visszavonult énjének legfelsőbb sáncai közé, és az elemi cselekvésről, a szólásról is lemondott. George Stepney, Anglia bécsi követe rokonszenvvel és részletesen írt róla, s kiváló férfiúnak nevezte.²

Zrínyi János némasága más, mint lelki görcs, zavar, kétségbeesés. Végő kiszolgáltatottságában a személyiség sajátos védekezése. Nagy lelkierőt kívánó magatartás. A nem cselekvés álláspontja. Magyarországon két évszázad alatt a török fogságban vasba vertek, a gályarabok, a rendkívüli bíróságok megkínzottjai, de még a boszorkányperek vádlottai között is vannak, akik a némasággal tiltakoznak, vagy védik magukat. A megsebzett önérzet védekezik, lemond a szólásról, a legelemibb cselekvésről is. Ez a *“passzív rezisztencia”* legelemibb megnyilvánulása. Babits Mihály (1883-1941) elvi szinten *“igazi magyar létformá”* -nak mondja.³ A hallgatás azonban nem magyar sajátosság. Hallgatásba burkolózva védik igazukat, önérzetüket, didergő kis világukat a legkülönbözőbb népek gyermekei, ha kiszolgáltatottak, megaláztak és meghurcoltak lesznek. Vagy magukra veszik a világ bűneit, mint a kamalduli szerzetesek.

¹Első letartóztatásáról: Bevil Skelton Leoline Jenkinsnek és Robert Spencernek. 1680. április 24., május 4. London Public Record Office (PRO) SP 80/1 6.

²„I told you the unhappy Count Serini, who had been Prisoner near 20 years in the Castle of Rottenberg, would be transported to some other Confinement, and now I hear he was putt into the Castle of Gratz in Stiria. Formerly He was knowen here to be a Gentleman of very good Conversatjon, but by reason of his long Detention is grown stupid, and for several years has affected ro be dumb: In a fortnight’s time that his Journey lasted from Rottenberg to Gratz he never spoke to the Officer who conducted him.“ George Stepney Sir Charles Hedges miniszternek, Vienna 1703. július 12. PRO SP 80/21.

³Babits Mihály, A magyar jellemről. Mi a magyar? Szerkesztette: Szekfű Gyula, Budapest 1939, 76.

A 16-17. század szörnyű büntetéseinek forgatókönyvében a hatalom igazolásának egyik fontos mozzanata, hogy a vádlott “megszólal”, beismerő vallomást tesz, dicséri a hatalom igazságát, méltóságát, és elítéli önmagát. Ha nem beszél, az a hatalom egyfajta kudarca, a rabtartók, vallatók, bírák számláját terheli.

A hallgatás súlya, a beszélő csend Kosztolányi Dezső (1885-1936) Nero regényében pedig akár a 20. század kiszolgáltatottjainak üzenete is lehet. A császár szóra akarja bírni féltestvérét, Britannicust, hogy ismerje el nagy költőnek őt, a dilettánst. És Britannicus, az igazi költő hallgat, bár tudja, hogy ez a hallgatás életébe kerül.

Talán ennyi is érzékeltetheti, hogy a “hallgatás” országa a történelem hatalmas területe. Minket most ennek a világnak egyetlen szeglete, a megszervezett csend érdekel. Bár az egyéni magatartás és a közösségben vállalt nem-szólás természetesen nem választható el mereven egymástól. A közösségben vállalt némasághoz, vagy egy néma közösség elfogadásához személyes döntések sorozatán vezet az út.

Hosszú ideig ezeket a személyes döntéseket, magatartásokat a történelmi jelentéktelenség, sőt a nemlétezés temetőjébe utalta több történetírói irányzat is. A régi magyar történetírásban a romantikus historikusok csak a harcos kiállást, a csataterék hőseit és elesettjeit, a hangos “odamondogatókat” tekintették méltónak, hogy a múlt színpadán rájuk irányítsák jelenük rivaldafényeit. Nem jártak jobban a történelem személyiségei a bizonyos törvényszerűségeket egyoldalúan túlajtó historikusok tollán sem. Eltűntek az egyéniségek sajátosságai. A személyiség sémákká egyszerűsödött. A nagy emberektől kialakultak a forgatókönyvek, hogy milyenek kell lenniük. A történelem közszereplői, a pusztá létükkel és hétköznapi cselekedeteikkel “történelemcsinálók”, számsorok lettek, még legszemélyesebb döntéseik tulajdonát is elvesztették. Hadjáratok, a jó vagy a rossz termés, a nagyhatalmak erőviszonyai között cselekvési terük semmivé vált. Újabban éppen a kvantitatív módszereket mesteri színvonalon alkalmazó francia történetírói műhelyből, az Annales köréből indult el az irányzat, amely az embert szubjektív döntéseinek, kapcsolatainak összességében, tehát életének teljességében teszi újra vizsgálat tárgyává.

A “hallgatás”, a legkülönbözőbb megjelenési formájában végső soron a mentalitás fogalmával összefoglalt jelenségegyüttes, ma már könyvtárnyi irodalom tárgya. Vizsgálata nem nélkülözheti a társadalomtudományok szakágazatainak eredményeit, a politikatörténettől az egyháztörténetig és a szokásrendektől a filozófiatörténet kérdéseiig. Válaszát azonban a különböző megfigyelések mintegy szintetizálva kell hogy megadja.

Magyarország politikai kultúrája a 17-18. században rendkívül széles skálán mozgott. Változatos volt, sokszínű, messziről tekintve szeszélyes sokféleségében kiszámíthatatlan.

⁴Összefoglalóan: FOUCAULT, Michel, Surveiller et punir. Párizs 975 / Felügyelet és büntetés.

Fordította: Fázsy Anikó, Csűrös Klára. Budapest, 1990.; DÜLMEN, Richard van, Theater des Schreckens Gerichtspraxis und Strafrituale in der frühen Neuzeit. München, 1985. / A rettenet színháza. Ítélezési gyakorlat és büntető rituálék a kora újkorban. Fordította: Bérczes Tibor. Btdapest, 1990.

⁵Az indulásában Jacques Le Goff nevével fémjelzett irányzatról informatív átfogó ismertetés: Bódy Zsombor - Czoch Gábor - Sonkoly Gábor, Paradigmaváltás a francia társadalomtörténet-írásban. Aetas 1995, 4, 131-141.

Ahogy a súlyos viszonyok között, a túlélésért, megújulásért folyó szakadatlan küzdelemben kialakult. Anélkül, hogy ezt a politikai kultúrát behatóan ismertethetném, jelzésszerűen néhány sajátosságát említem. Sokkal többrétűbb, mint hogy egyedül a fegyveres harcokkal, vagy külsőségekkel jellemezhető lenne. Tájékozódásával behálózta egész Európát. A 19. század végéig leegyszerűsített sémái, a Habsburg-ellenesség és Habsburg-barátság, a kölcsönösen kirekesztő és kisajátító értelemben használt kuruc-labanc fogalmak, vagy a politikai játéktér a Habsburg birodalom, az Erdélyi Fejedelemség, esetleg Rákóczi államának határai közé zártak feltüntetendő fogalmi készlet nem alkalmas, hogy a maga eredeti egységében írja le ezt a politikai kultúrát. Az Erdélyi Fejedelemség 16-17. századi története például azt mutatja, hogy fejedelmeinek és államférfiainak politikája és a korabeli Európa szűkebb és tágabb régiói között állandó nemcsak a kapcsolat, hanem a szerves egységét jelző együttmozgás is. Rákóczi sokrétű diplomáciája például jól kifejezi, hogy a fejedelem és kormányzóköre nagyon is tisztában volt a válságos és változó idő történelmi jelentőségével. Azzal, hogy a westfáliai béke körül elindult az európai hatalmi átrendeződés folyamata, ez a magyarországi török uralom megdöntésével új kihívásokat kapott, és a spanyol örökösödési háborúval végkifejletéhez érkezett. Magyarország jövőjére nézve meghatározó jelentőségű lett, hogy ebben az új Európában hol helyezkedik el. Célját, a tartós nemzetközi hatalmi egyensúly megteremtését szolgáló politika csakis a térség és benne a magyar királyság és az erdélyi fejedelemség megnyugtatásával teremtheti meg. A “megnyugtatás” sem egytényezős, a részleges vagy teljes, a formális, vagy lényegi állami szuverenitás biztosításának különböző változata lehetett.

A magyar politikai kultúrára többek között egy érdekes kettős folyamat jellemző. Röviden talán így fogalmazható meg: a kiáltás és a csend. Rendszeres áttekintés helyett néhány példa. A magyar politika a hallgatások és kiáltások történelmeként is leírható. Brodarics István (1470?-1539), a mohácsi csatából megmenekült kancellár azonnal szól, hogy a világ és az olmtüzi tanácskozás számára tájékoztatást nyújtson. Frangepán Ferenc kalocsai érsek (? -1543), magyar diplomata, 1541 kora nyarán a német fejedelmi gyűlésen hangos és kíméletlen szavakkal ostromozza a keresztény Európa tehetetlenségét, mert hagyják elveszni Budát. Zrínyi Miklós (1620-1664), “Az Török Áfium ellen való orvosság” lapjain az ország lakóihoz szól: “*íme kiáltok, íme üvöltök*”. A Ráday Pál tolla alól kikerült Rákóczi-Manifesztum köztudományi tétel, a “*Kiáltvány a világ népeihez*”.

Több más példával együtt a kiáltás nem más, mint nyilvánossá tétel a “hallgatás” után. A csendet váltja fel a szólás. A kettősséget a némaság után, a kimondás, a szólás felelősségét Babits Mihály: „*Jónás könyvé*”-ben fogalmazza századokat átfogva újra: Jónás imájának kezdő sora: „*Hozzám már hűtlen lettek a szavak,/ ...bátran / szólhassak... és ne fáradjak bele estelig / vagy míg az égi és ninivei hatalmak / engedik, hogy beszéljek...*”⁶

⁶Minderről részletesebben: R. VÁRKONYI Ágnes: “Ideje vagy az szólásnak” Liget, 1996. április

Mai ismereteink szerint Rákóczi előtt először Dunántúl mártír fia, Béri Balogh Ádám brigadéros fogalmazta meg a különös választ, hogy kolostorba vonul és hallgat. 1710 nyarán járunk. Rákóczi már megvívta utolsó csatáját, a romhányi csatát (1710. január 22.), vesztesége kisebb volt, mint a császáriaké, de csapatai elhagyták a harcmezőt. Érsekújvárt, a magyar konföderáció államának legnyugatibb bástyáját már az elszigetelődés és a végveszély fenyegette. A Dunántúl csaknem már teljesen elveszett. Heister generális feltartóztatatlan erővel foglalja el a helységeket. Mintegy kétezer katona, többsége Rákóczi generálisának gróf Esterházy Antal (1676-1722) dunántúli főkapitány⁷ ezredeiből a Bakony és a Somogyország erdőségeibe szorult. *“Még egy elterelő hadjáratot akartam megkísérelni, hogy felbátorítsam a Dunántúl népét, mert Balogh brigadéros - ez a bátor és igen jó magaviseletű tiszt, - és még többen arról a vidékről, akik Esterházy tábornokkal együtt átjöttek a Dunán, nagy reménnyel biztattak”*, írta már Grosbois-ban a fejedelem *Emlékiratai* lapjain még élesen emlékezve a vakmerő vállalkozás jelentőségére.⁸ A hadjárat vezetésére Béri Balogh Ádám brigadéros hivatott. Dunántúli származék többek között az egervári, körmendj harcok győztese.⁹ Esterházy sokat dicsérte. Parancsára 1709 januárjában még Bécs alatt portyázott, megugrasztotta a vadászó József császárt, több testőret elfogta és - amint Bottyán János generális írta - a tél végén ismét *“Balogh Ádám már kétszer Bécsig volt.”*¹⁰ Bátor, gyors, elkötelezett és - ami a legfőbb - ismerte jól a dunántúli viszonyokat. Mégsem Béri Balogh Ádám lett az utolsó dunántúli hadjárat parancsnoka. Rákóczi báró Palocsay György generálist nevezte ki dunántúli főparancsnoknak 1710. július 9-én. A mellőzés oka máig nincs kellően tisztázva. Esterházy Antal július 19-én is dicsérően nyilatkozott Béri Baloghról, és Rákóczi is elismeréssel emlékezik vissza rá.¹¹ Számunkra most az a fontos, hogy Balogh Ádámot nagyon bántotta a döntés. Már az átkelés sem ment zavartalanul Rákóczi maga is levonult a homokos síkságon erőltetett menetben a Dunához. De nincs elegendő hajó, nagy a hőség, és a budai császári sajkások zavarják az átkelést. Balogh Ádám Rákóczi parancsának megfelelően nagynehezen átkel a Dunán, de a türelmetlen fejedelem valami miatt *„felettébb való neheztelését, üzeneteit”* küldi. Közben Balogh Ádám maga is látja a súlyos mulasztásokat, a tisztek

⁷ Heckenast Gusztáv, A Rákóczi szabadságharc tábornokai. A tudomány szolgálatában. Emlékkönyv Benda Kálmán 80. születésnapjára. Szerkesztette: Glatz Ferenc. Budapest, 1993, 167-168.

⁸ Mémoires du Prince François II. Rákóczi sur la guerre de Hongrie depuis 1703 jusqu'a sa fin. II. Rákóczi Ferenc Emlékiratai a magyarországi háborúról 1703-tól annak végéig. Fordította: Vas István. Bevezető tanulmány és jegyzetek: Köpeczi Béla. A szöveget gondozta Kovács Ilona. Archivum Rákócianum III. o. I. köt. Budapest, 1978, 415-416,

⁹ Életrajzai: Bodnár István, Béri Balogh Ádám, a vértanúhalált halt kuruc brigadéros. Szekszárd (é.n.) [1938] Tóth Gyula, Balogh Ádám kuruc brigadéros. Budapest, 1958.

¹⁰ Esterházy Antal Károlyi Sándornak, Devecser, 1707. december 23.; Bottyán Bercsényinek, 1709. február 19. Thaly Kálmán, Bottyán János levelezése és a róla szóló más emlékezetes iratok 1685-1716. Archivum Rákócianum I. o IX kötet. Budapest, 1883, 614-616., 462-463.

¹¹ Esterházy Antal levele Rákóczinak. 1710. július 19. Országos Széchényi Könyvtár Kézirattár, Thaly Gyűjtemény 1389 XIV. kötet, 195. Idézi : BODNÁR 1938, 50. és HECKENAST 1993, 171.

kényelmeskedését, a feladat veszélyeit. Felesége fogságban, még csak levelet sem válthat vele, birtokait felprédálták és elkobozták, őt magát tisztársai méltatlanul vádolják. Ebben a válságos állapotban írja hosszú levelét a nevezetes kijelentéssel:

*“Fölséged reám való fölöttebb való neheztelését, üzenetit megértettem , -kiben mint az mai lett gyermek oly ártatlan voltam, és vagyok Fölséges uram, mert mindeneket parancsolatom szerint végbenvittem ... Ha Fölségedet meg nem bántom alázatos kérésemmel: bocsásson el szolgálatombul ... Fogadom, Istenem, s Fölséged előtt, hogy soha senkinek véteni, s legkisebb kárán fele nyájamnak nem igyekezem, hanem egy Klastromban beülök és valameddig Isten nem holdogítja szegény hazánkat, s nemzetünket: mindaddig csöndességben ott ülök, s Istenemet szolgálom s lököm üdvösségét keresem”.*¹² (A szerző kiemelése.)

Kolostor csendességben lét, vagyis hallgatás, Isten szolgálata a lelki üdvösség keresése Béri Balogh Ádám számára kiút a többszörösen is válságos helyzetéből. Tudjuk, hogy végül sem ezt választotta.¹³

A magány

Rákóczi elhatározását, hogy otthagyja a francia királyi udvart, és Grosbois-ba vonul, többféleképpen magyarázzák a történétírók. Ha figyelmes olvassuk Rákóczi írásait a rastatti béke után, lépésének politikai indítéka is jól érzékelhető. 1714 elején - miként ismeretes - a rastatti béke fejezte be a spanyol örökösödési háborút lezáró békék sorát. Ez a békerendszer rögzítette az európai hatalmi erőviszonyokat

Miként ismeretes, Rákóczi azzal a feltétellel lépett be a spanyol örökösödési háborúba, hogy Magyarországot és az Erdélyi Fejedelemséget belefoglalják az európai, az univerzális békébe. A francia király többször megígérte, Anglia, Hollandia, Marlborough herceg, Hennisius, a holland államtanács elnöke mindvégig pártolta ezt az igyekezetét. Sőt, Anna angol királynő is mindent megtett érdekében; bár tisztában volt vele, hogy a bécsi udvar miatt a mediációval megkötendő béke előtt súlyos nehézségek tornyosulnak, külön megbízottját is elküldte Bécsbe 1710 végén. Rákóczi mégsem tudta a maga és kormányzóköreinek szándékai szerint lezárni a háborút. A szatmári megegyezés után még abban a reményben ment Franciaországba, hogy az utrechti (1713), majd a rastatti (1714) békekötés során érvényesítheti elképzeléseit. 1714-ben szembe kellett néznie, hogy Erdély és Magyarország véglegesen kirekesztődött az universalis békéből és XIV. Lajos halála után, az udvari életének feltételeiben is változások következtek be.¹³

¹² Béri Balogh Ádám, Rákóczinak. Almás, 1710. július 14. Közli teljes terjedelmében: BOONÁR., 1938,51-53., 67

¹³ R. VÁRKONYI Ágnes, “Ad pacem universalem”. (A szatmári béke nemzetközi előzményeiről). Századok 114 (1980) 165-197.- Magyar politika és az európai hatalmi egyensúly (1648-1 718). Magyar Tudomány 35 (1990) 1272-1289.

Grosbois Rákóczi életében döntő életformaváltással járt: kivonult az udvarból, az udvari politikából, elfordult a világtól. A Grosbois-ban töltött évek az intenzív lelki élet, a vallásos elmélkedések ideje. Itt lett a szó korabeli értelmében író. Rákóczi mindezzel a *Confessio peccatoris* lapjain hosszan foglalkozik.

Elhatározását Rákóczi, hogy a királyi udvarból átköltözzék Grosbois-ba, érdekesen magyarázza. Egyik nap, amikor kilépett szállásáról, hogy a király vadászatára hajtson, egy remete toppant elé. Kiderült róla, korábban a fejedelem francia ezredében szolgált, mint százados, majd visszatérve hazájába, isteni sugallatra felhagyott addigi bűnös életével, és kolostorba vonult, de a kolostor leégett, és elhatározta, a kamalduliak rendjébe lép. Rák ajánlását kéri. Ez a jelenet nagyon sok információt tartalmaz. A jelenet leírásából kiderül, hogy a király még él. Tehát R már a király halála előtt kapcsolatban volt a kamalduliakkal, különben miért kért volna tőle ajánlást a francia tisztt.

A tisztt kiléte máig ismeretlen. Minden bizonnyal az is marad, a séma irodalmi toposz. Szent Ágostont egy derűs lelkű koldus figyelmezteti, hogy hagyjon fel bűnös életével. Oláh Miklós leírásában Attilát, a pogány fejedelmet egy keresztény remete világosítja fel hivatásáról.

Nagy biztonsággal állítható, hogy a *Confessio peccatoris*-ban ez a jelenet, hogy Rákóczi figyelmét Grosbois-ra egy francia tisztt hívja fel, irodalmi toposz. A *Confessio peccatoris* lapjain más mozzanatok is találunk, amelyek nem valós életrajzi elemek, csupán annak vannak feltüntetve. Ilyen például a kígyójelenet a lezuhanó sátorrúdt, vagy a csodálatos megmeneküléssel végződő sorozatos életveszélyes helyzet. Mindez így együtt a hős kiválasztottságának bizonyítéka. Az életrajzot valósnak feltüntető részlet. Szent Ágostont és Attilát csodás esetek, vidám koldus és szentéletű remete ébresztik hivatására, térítik a helyes útra, Rákóczinak némileg profanizált csodaként, az egykori francia tiszttje mutatja meg az utat Grosbois-ba.

Miért éppen Grosbois nyújtja a helyes utat? Rákóczi számára a katolikus vallás intézményeivel hitéletével gyakorlataival kiskora óta természetes közeg. Családjának különböző szerzetesrendekkel volt kapcsolata.

Zrínyi Ilona ferences gyóntatót tart, Rákóczi nagyanyja, Báthory Zsófia jezsuitát. Ferences páter volt a fejedelem első tanítója is, és később is a ferenceseket megkülönböztetett adományokkal tüntette ki. A Zrínyi-családban a pálosokat különleges megbecsülés övezte gazdasági vitáik ellenére, Munkácson Czestohová-nak látványos kultusza élt. Zrínyi Miklós kapcsolatait az Ágoston-rendiekkel és karmelitákkal újabban tárta fel a kutatás. Rodostó és Sárospatak között a minoriták tartották a kapcsolatot.

¹⁴ Az időpont megoszlanak a vélemények: Vö: PILLIAS, Émil, Rákóczi aux Camaldules de Grosbois (1755-1717). Le coeur de Rákóczi. *Études sur François II. Rákóczi Prince de Transylvanie*. Paris 1939, 109-124.; ZOLNAI Béla, *II. Rákóczi Ferenc*. Franklin-Társulat kiadása Budapest, é. n. (1943)

121.; Köpeczi Béla: A bujdosó Rákóczi. Budapest, 1991., 237.

Ma még alig tudunk valamit a korabeli kolostorok és szerzetesrendek szerepéről a különböző társadalmi és politikai mozgalmakban. Pedig nemzetközi jelenségről van szó. A prevlevi és más kréti kolostorok például a török elleni harcokban menedékkal szolgáltak, a többszáz éves török megszállás idején pedig az ellenállás, a passzív rezisztencia gócai voltak. Grosbois közel volt Párizshoz. Rákóczi korántsem élt a világtól elzárkózott életet. Hetente háromszor bejárt Párizsba barátai látogatták, és lehet, bár nem bizonyított, hogy vele van a dunántúli nemes ifjú, testőre, Kisfaludy Boldizsár.

Mi volt a kamalduliak nyújtotta szellemi többlet? A rend vezérgondolatát Szent Pálnak a kolosszeieknek írt levele tartalmazza. A levél gondolati elemei: a Krisztusban elrejtett élet, az új ember megszületése és a megbocsájtás. *“Életemek Krisztussal el van rejtve az Istenben Vessétek le a régi embert szokásaival együtt és öltözzétek fel az újat, aki állandóan megújul Teremtőjének képmására a teljes megismerésig...*

Viseljétek el egymást és bocsássatok meg egymásnak “.

A kamalduliak Szent Páltól vett jelszava a 18. század első felének viszonyai között időszzerű új értelmet nyer. Grosbois szervezett magánya lelki-szellemi létállapotot testesített meg. A kamalduliak kolostora a janzenizmus egyik legfontosabb központja volt. Grosbois szerzetesei szembefordultak a pápai bullával (1713-1714), amely elítélte katolikus vallásosság megújításának önálló útját, a lelki élet elmélyítésében és szellemi függetlenségében kereső janzenizmust.

Többször írtam mér róla, hogy *Confessio peccatoris* egyik gondolati tengelye az újjászületések története. Mégpedig Rákóczi bravúros szerkesztésével a szakrális és a világi síkon. Az elmélkedő újjászületik, hogy vállalja hivatását, felkészül, hogy megújulva ismét pásztora lehessen nyájának. S eközben a grosbois-i magány, mint létállapot számára lehetőség, hogy gondolatban a hazai tájakon járjon, újra élje életét az elvesztett országban.

A Dunántúlra tartósan nem jutott át, de *Emlékiratai*-ban különösen sokat foglalkoztatja, ami a Dunántúlon történt a szabadságharc évei alatt. Az 1710. évi dunántúli hadjárat minden lényeges mozzanatáról ír. *„Palocsay vállalkozása nem járt nagy eredménnyel. A megfélemlített nép nem látván jelentékeny sereget már nem is mert fegyvert ragadni. Körülbelül három hónap múlva Palocsay megbetegedett, nem bírta tovább a fáradságokat, és parasztnak öltözve székéren a Dunáig vitette magát, ahol ismerős parasztok átszállították. Balogh brigadérost elfogták és lefejezték, a hadifoglyokkal való bánásmodról kötött szerződés ellenére, melyet a császáraik már egy éve nem tartottak meg.”*¹⁶ Rákóczi Grosbois-ban lakott, de gondolataiban Magyarországon élt.

¹⁵ “Szent Pál levele a kolosszeieknek III’3

¹⁶ “VAS KÖPEen KOVÁCS 1978 416

A múlt

“Az Rákóczi valóban igen megh vonta magát és merő szerzetesen él, cartzianusokkal együtt egy klastromba lakik, és minden szerzetesi szolgálót velük együtt térszen és egy héten háromszor böjtöl, minden ember csodálkozik rajta, hogy oly sanyarón él” - olvasta Erdődy László Vas megyei főispán fiainak Párizsból 1717. január 22-én keltezett írását. Ez a levél az egyetlen eddig ismert dokumentum, hogy Grosbois magyar fejedelmi lakójának híre Magyarországra érkezett.¹⁷

A kamalduli szerzetesrendet az 1712-1715. évi országgyűlés nyilvánította Magyarországon bevettnek, leszögezve azt is, hogy ezentúl “az ország szüksége” és királyi engedély nélkül szerzetesek testületeit szaporítani nem szabad. Ugyanez az országgyűlés foglalja törvénybe, hogy Rákóczi és bujdosótársai, mint a hazának nyilvános ellenségei és mint árulók s az igaz szabadság felforgatói száműzöttek, üldözendők, és összes ingó és ingatlan javaik a kincstár részére lefoglalandók. Érintkezni velük felségsértés terhe alatt tilos.¹⁹ Közöttük van gróf Esterházy Antal. Majk az ő egykori birtoka volt. Rákóczi egykori generálisán dunántúli főkapitányának javaiból létesített alapítványt kapnak tehát a néma barátok.

Kiváló tanulmányok tisztázták, hogy az alapítás elhúzódott. Az időpontok 1731. 1733, VI. (III.) Károly császár és magyar király uralkodásának (1711-1740) nevezetes évei. A császár tudatosan törekedett rá, hogy az országban “csendesség” legyen. A múltat azonban nem tudta lezárni. A kolostor és az egyes cella-házak alapításának elhúzódó évtizedeiben a Rákóczi története az átélők, a szemtanúk élményeiben megszenvedett valóság. Az olyan, az egész országot foglalkoztató kérdésekben pedig, mint például a vallásügyi tárgyalások, minduntalan felidéződtek a toleráns, de eltörölt Rákóczi-törvények.

A Habsburg-dinasztia és a magyar főrendek 1711-ben megkötött kompromisszuma általában és formálisan teherbírónak és működőképesnek bizonyult. Kiegyensúlyozott viszony alakult ki III. Károly császár és a magyar főrendek között, és a király sokféle módon igyekezett biztosítani a lakosság nyugalalmát.

A szabadságharc nemesi és főúri résztvevői amnesztiában részesültek, és visszakapták birtokaikat, s a király a rendek, az Országgyűlés egyetértésével nyilvánította a haza felforgatóinak és árulónak mindazokat, akik megtagadták, hogy hűségüket tegyenek az uralkodónak. A száműzöttek birtokait s közöttük az országrésznyi Rákóczi-birtokokat elnyert külföldieket ugyancsak a magyar rendi testület

¹⁷ Erdődy levéltár, Monyorókeréki uradalom, Fasc. 143. Nr. 4965. Idézi: Köpeczi, 1991, 242.

¹⁸ *Corpus Juris-Magyar törvénytár 1657-1740. III. Károly 1715. évi decretuma Art 102. I. §* “*Ut religiosi ordjnes fratrum camaldulensium... in regnum istud Hungariae, et partes eidem annexas, voto tamen, et sessione absque omni; pro receptisac stabilitis habeantur.*” “3 § *Amodo autem imposterum; collegia et claustra quorumvis religiosorum, sine necessitate reipublicae, et benigno regiae majestatis assensu non augehantur.*” Az alapításra vonatkozóan l. a kötet tanulmányait.

¹⁹ Art. 49. 2. §., 3. Z

²⁰ Vö.: Fülöp Éva kötetbeli tanulmánya.

honfiúsította.²¹ Károlyi Sándor tudósítása szerint Károly megkoronázása után “*egész elmék elcsendesednek*”²² Valójában a kompromisszum billenékeny maradt és éppen a majki alapítás idejére derült ki, mennyi feszültség gyülemlt fel az uralkodó és a rendek között.

III. Károly szeme előtt V. Károly birodalma lebegett, s mindent alárendelt a dinasztia nagyszabású külpolitikai terveinek. Megreformálta kormányzati intézményeket, oly módon, hogy a spanyol Állam Tanács (*Consejo de Estado*) Titkos Tanács (*Consejo Selecto*) és a Legtitkosabb Tanács vagy Éjjeli Tanács (*La junta de la Noche*) működését tekintette mintának. Magyarok a Birodalom és Magyarország ügyeiben döntő legfelsőbb intézményekben nem kaptak helyet. Hiába jelentették be rá jogukat, törvényekre és megállapodásra hivatkozva, mint Csáky Imre érsek július 7-én. Hiába sérelmezte Rákóczi egykori generálisa, gróf Károlyi Sándor, hogy az országos ügyek eldöntésébe lényegében nincs beleszólásuk, a szatmári megegyezés létrehozásában szerzett érdemeiért magánjutalomnál többre nem számíthatott.²³

Politikai szerephez a magyar főnemesség a Magyar Kancelláriában az Erdélyi Kancelláriában s a nádor ellenőrzése alatt működő Helytartótanács katonai és egyházi pályán érvényesülhetett, hallathatta szavát az Országgyűléseken, de a különböző reformbizottságokban szerepe az abszolutista kormányzásra törekvő uralkodóval szemben az 1720-as évekre visszaszorult. A rendi főméltóságokért, mint általában minden hivatalért is, fizetnie kellett. Hatalmas birtoktestek cseréltek gazdát. III. Károly megbízható főhivatalnokgárdát szervezett maga körül. Bőkezűen ellátta pénzzel és birtokadományokkal a kormányzó elitet, hogy letörje az apja idejében eluralkodott korrupciót. Császárhű magyar főurakkal együtt Így jutott az 1709-1720-as években több osztrák főúr, generális és hivatalnok Rákóczi és hívei elkobzott vagyonából hatalmas birtoktestekhez. Bécs most emelkedik világvárossá, a császári udvar fénye Versailles-jal vetekedik. A rendkívül művelt és sokoldalú császár udvari környezetében azonban magyar főurak nem kapnak helyet. Többnyire néhány apród és két csillagkeresztes hölgy; Gróf Esterházy Terézia és gróf Csáky Mária Anna képviselte állandó jelenlétével az udvar mindennapjában a magyar királyságot. Maga a lako császár birodalmának első hivatalnoka. Mindenről tudni kívánt. Párizs, London, Madrid, Konstantinápoly és az egész akkori ismert világ térségeit behálózó diplomáciai testület és rendkívüli megbízottak, jól szervezett kérnek rendszere tudósította a h^o legkisebb eseményről is. De tapasztalnia kellett, hogy a magyarországi ügyek túl- arc futnak a birodalom határain.

Az 1728-29-es országgyűlésen az adó- és a vallási ügyek tárgyalásai már felborulással fenyegették az uralkodó és a rendek kompromisszumát. A vallásügy vitái nemzetközi visszhangot keltettek. Amikor intoleráns körök be akarnak vezetni egy

²¹ WELLMANN Imre: A Rákóczi birtokok sorsa. *Rákóczi Emlékkönyv*. Szerkesztette: Lukinich Imre. Budapest, 1935, II. köt 111. skk.

²² *Károlyi Sándor Önéletírása* I. köt. 108. Vö.; Köpeczi, 1991, 198.

²³ Károlyi Sándor Csáky Imre bíborshoz, 1719. március 30. Idézi: MÁLNÁSI Ödön, 1939, 311.

magyar “Test-act”-ot, hogy ezzel az összes protestánsokat megfosszák hivatalviselésüktől, Ráday Pál (1677-1733) egyetemes főkurátor diplomáciai akcióval eléri, hogy Anglia és Dánia is interveniált. Az angol, porosz, svéd és dán követ az uralkodó előtt a protestánsok érdekében lép fel. A *Pragmatica Sanctio*-t 1731-ben Franciaország és a német birodalmi gyűlés még nem ratifikálta. A belső nyugalmat meg kell őrizni. Így Jeszenák Pál, Savoyai Jenő herceg megbízottja ellentmond a szélsőséges javaslatnak, Károly pedig előveszi a vallásügyi bizottság nyolc éve érintetlenül heverő iratait, Savoyai elnökletével a Titkos Tanács meghallgatja gróf Batthyány Lajos véleményét, előterjesztést tesz az uralkodónak, s Károly 1731. március 21-i keltezéssel április 6-án kihirdeti a protestánsok vallásgyakorlatát elődeinél enyhébb formában, de korlátozó vallásügyi rendeletét. A protestáns rendek körében nyugtalanságot keltő vallásügyi rendelkezés Rákóczi szécsényi országgyűlésén hozott törvényéhez képest visszaesést jelentett, és a szatmári megegyezéssel is ellentétes volt, amennyiben az országgyűlés hatásköréből az uralkodó kezébe helyezte a vallásügyet, s mélyen belenyúlt a családi életbe.²⁴

Magyarországon az 1710-1730-as években alig van család, hogy ne lenne közelebbi vagy távolabbi hozzátartozója a Rákóczival kibujdosottak között. A kormányzat azonban biztosítani kívánta a köznyugalmat és szigorúan érvényt szerzett a törvény tilalmának, ha Rákóczi körével, vagy egykori híveivel bárki is érintkezett. A szabadságharc történetét nem dolgozhatták fel, a külföldön megjelent művek behozatalát a cenzúra szigorúan tiltotta, bár a magyarországi könyvtárak és a főúri otthonokban sok tilalmas könyv forgott. Nem tudjuk, hogy a Rákóczival foglalkozó könyvek és újságok pontosan kikhez jutottak el Magyarországon. Majk alapításának évtizedeiben két összefoglaló mű jelent meg a Rákóczi szabadságharc 1717-ben Londonban. Az *An Historical and Geographical Account of the Ancient Kingdom of Hungary...*²⁵ és az 1734 végére elkészült és 1739-ben Hágában kiadott gyűjtemény, az *Histoire des Révolutions de Hongrie*.²⁶

Tárgyszerűen nem eshetett szó nyilvánosan Rákóczi szabadságharcáról. A lakosság nem beszélhette meg, mit élt át, az iskolában néhány elítélő mondaton kívül semmit nem tanítottak róla. Az ország lakóinak, nemeseknek és jobbágyoknak katolikusok és protestánsok azonban elementáris élményük volt a szabadság harc nyolc esztendeje, akár Rákóczi táborában élték át, akár mindvégig megmarad

²⁴ Ember Győző, III. Károly országgyűlései. *Magyarország története 1686-1790*. Főszerkesztő: Ember Győző-Heckenast Gusztáv. Budapest, 1989, I. k. 409-413; Málnási 1933, 223-225 LADÁNYI Sándor, Ráday Pál, az egyházpolitikussal. *Ráday Pál emlékkönyv*. Szerkesztette: Esze Tamás Budapest, 1980, 107-111.

²⁵ *An Historical and Geographical Account of the Ancient Kingdom of Hungary and Provinces adjoining to it*. London 1717. Vö.: GÖMÖRI György, Korabeli angol könyv a Rákóczi-szabadságharcról. GÖMÖRI György, *Erdélyiek és angolok*. Tanulmányok (h. n., é. n.) 89-94.

²⁶ *Histoire des Révolutions de Hongrie, ou l'on donne une idée juste de son legitime Gouvernement*. I-VI. Haga, 1739. Vö.: Köpeczi Béla: “Histoire des Révolutions de Hongrie.” (Egy történeti monográfia és forrásai.) *A tudomány szolgálatában*. GLATZ, 1993, 193.

tak a császár hűségében. A kamarákhoz, majd a helytartótanácsához befutó jelentések és vizsgálatok szerint Rákóczit várják vissza, az ország különböző vidékein mozgalmakról tudósítanak, ál-Rákóczik tűnnek fel. Kolinovics Gábor (1698-1770) később táblai jegyző, a Dunántúl északkeleti részén is járja a falvakat és a mező.. városokat és összeírja, mit beszél a lakosság az átélt történelemről.²⁷ Sokan őrzik, másolják, rejtegetik a szabadságharc emlékeit és iratait.

Mennyit tudtak Magyarországon a Grosbois-ban élő, majd a török földre vitorlázó és végül Rodostóban nemzetközi kapcsolatokat ápoló udvartartó Rákócziról? Szisztematikus kutatások eredményeivel nem rendelkezünk. Megnyugtató választ csak az Esterházy, Erdődy, Cziráky, Baranyai, Gyulay és Berényi családi és más levéltárak rendszeres átkutatásával kaphatunk. A szórványos adatok viszont jelzik, hogy a társadalom különböző rétegei tudatvilágában, hullámozó intenzitással de jelen van 1703 és 1711 története és ami utána következett. A Dunántúlon tudják, hogy Kisfaludy Boldizsár rendszeresen írt haza Párizsból édesanyjának.²⁸ Béri Balogh Ádám elárvult fia, Boldizsár kalandos úton, sok viszontagság között jutott el Párizsba, s a francia hadseregben kapitány lett. A hírek egyik útja Lengyelországon át vezet. A másikon, délkeleti kerülővel többnyire kereskedők hoznak tudósításokat. Patrónusaikat pedig a peregrinus diákok is rendszeresen tájékoztatják

A majki kamalduli kolostor alapításának politikai szellemi légkörét vizsgálva különös figyelmet érdemel, hogy a szatmári béke Magyarországon a janzenizmus iránt mennyire eleven az érdeklődés. A janzenista irodalom a 18. század folyamán szabadon áramlott be az országba. Ráday Pál, majd fia, Ráday Gedeon könyvtárunkban minden számottevő janzenista művet összegyűjtött.²⁹ Ez azért is fontos, mert a janzenizmus bécsi központjával is számolnunk kell. Az ausztriai janzenizmusról megoszlanak a vélemények. Mégis például Van Swieten jó kapcsolatai magyar orvosokkal talán azzal is magyarázható, hogy igen jól ismerte a janzenizmust, s talán vonzódott is hozzá. Kérdés, hogy a Majk alapítását kezdeményező Radossányi László, a kamalduliak ausztriai vicegenerálisa vajon tudott-e a janzenizmus jelenlétéről Grosbois-ban? Elvileg ugyanis lehetett kapcsolat a kahlenbergi rendház és Grosbois között.³⁰

A majki alapítóleveleket nyilván formulárék szerint fogalmazzák meg, ezek az egyéni szándékokról, személyes indítékokról semmit vagy nagyon keveset árulnak el. Tovább jutunk, ha az alapító családokat vizsgáljuk, az apai és anyai ágakkal együtt. Az alapítók csoportja rendkívül heterogén. Van közöttük világi és egyházi méltóság, főúr és köznemes dunántúli és az ország más szegletében birtokos, s

²⁷ Thaly volt az első, aki Kolinovics jegyzeteit és leírásait felhasználta, és azóta is kimeríthetetlen forrása a szabadságharc történetének. Kritikai feldolgozása nagyon hiányzik. Kosáry, 1980, 147.

²⁸ Bánkúti Imre, *Egy kuruc nemes ifjú a laki udvarháztól a francia emigrációig. Arrabona* 13. köt. Győr, 1971.

²⁹ Berecz Ágnes, A kései janzenizmus hatása Magyarországon a XVIIII. század végén és a XIX. század elején. Bölcsészdoktori disszertáció.

³⁰ Zolnai Béla: A janzenizmus kutatása Közép-Európában, Kolozsvár, 1944.

olyan is, akinek nemesi levelén még meg sem száradt a tinta. Közös nevező nincs. Azonkívül, hogy katolikusok egyetlen rendszerben lehet elhelyezni őket. Futó áttekintés alapján is megállapítható, hogy kevés kivétellel családjuk valamelyik tagja katona volt. Különböző előjellel, de kapcsolatban voltak a szabadságharcral vagy a tágabban tekintett Rákóczi-családdal.

A remeteség anyagi alapjait megvető Kéry Ádám leszármazottja Kéry János koronaőrnek, akinek két fia, János és Ferenc szoros kapcsolatban volt Zrínyi Miklóssal és mozgalmával.

Az alapító gróf Esterházy József az alapítás évében még horvát bán, és Horvátországban elevenen élnek a Zrínyiek hagyományai. Műértő és korszerűen gazdálkodó főúr, az ország egyik első posztó manufaktúráját létesítette 1729-ben Tatán, tekintélyére jellemző hogy Mária Terézia nádornak jelöli és miután visszalépett, nyerte el az országbírói méltóságot. Szélesebb körű családja kétoldalúan is részese volt a szabadságharcnak. Egyik öccse, Antal Rákóczi tábornok, szenátor és dunántúli főkapitány lett, amíg a másik, Ferenc gróf császári kötelékben harcolt - 1710 nyarán Béri Balogh Ádám dunántúli áttörése alkalmával Borbély Gáspár ezreskapitány fogságába esett, de sikerült megszöknie. Antal gróf birtokait József császár még 1709 őszén elkoboztatta s valószínűtlen, hogy az országbíró a majki alapításnál ne gondolt volna a száműzött testvérré és a francia ezredbe állt Bálint unokaöccsére.³¹ Viszonya nem volt felhőtlen a császári udvarral, a titkári teendőket a szabadságharc hagyományait gyűjtő Kolinovjcs Gábor látta el mellette.

A majki cella-házakat különböző családok alapították és címerükkel díszítették. A Cziráky-cellát alapító gróf Cziráky József felesége, Barkóczy Borbála révén veje a Rákóczi tábornok és szenátor gróf Barkóczy Ferencnek. Cziráky Krisztina Esterházy Dániel felesége. Gróf Esterházy Dániel a Buda visszavívásánál hősi halált halt Esterházy Mihály fia, Rákóczi államában szenátor, dunántúli főkapitány-helyettes elfogadta a császári kegyelmet, a majki alapítás éveiben már régen halott, de tábori könyvének tanúsága szerint a dunántúli katonák körében emléke elevenen kellett hogy éljen.

Az Erdődy-cellát Erdődy József felesége, Berényi Mária Anna grófnő alapította, s érdemes megjegyezni hogy gróf Esterházy Antal első, igaz, korán elhalt felesége, Bálint fiának anyja Erdődy Julianna volt. A Baranyai-cellát Baranyai János lovas tábornok alapította 1749-ben, miután az 1741. évi háború végén ezredével valameddig Franciaországban maradván hazajött. Vajon Baranyai Ferenc, Rákóczi ezreskapitánya ebből a családból való?

A Hartwich-cellát alapító dániai származású családból 1734-ben címeres levelet nyert Hartwich József felesége, Balogh Magdolna, talán leánya a Zrínyi udvarában nevelkedett Béri Balogh Istvánnak. A Berényi-cellát gróf Berényi Zsigmond pécsi püspök alapította, bátyja, Berényi Ferenc a császár hűségén marad, talán azonos

³¹ Bercsényi Rákóczinak, Enyicke, 1709. október 12. *Archívum Rákóczianum* IV. köt. 408. és II. 597.

azzal a Berényi Ferencsel, akit a *Trencséni napló* említ. Katona, 1710-ben Landaunál esett el.³² A Gyulai-cellát gróf Gyulai Ferenc császári ezredes, Ung vármegye főispánja alapította, oly módon is Bercsényi örökébe lépett, hogy Ungvári várának és az ungvári uradalomnak lett az ura.

A cellák elnevezését vizsgálva sajátos, hogy több cellát magyar szentek tiszteletére szenteltek fel. Így Szent István, Szent László, Szent Imre, Szent Erzsébet tiszteletére felszentelt cellák jelzik a majki kamalduli kolostor-együttes eszmei beágyazottságát a magyar történelmi múltba.

*

Összefoglalva vázlatos áttekintésünket megállapítható, hogy a majki kamalduli remeteséget sok szál fűzi II. Rákóczi Ferenc szellemiségén át is Grosbois-hoz. Ezek: a szabadságharc dunántúli hagyományai, a családok kapcsolatai, a magyar történelem szentjeinek kultusza, az országos megújulási szándék, amit maga a kolostor, mint a magány helye kifejez. Nehéz időkben a hallgatás sajátos mentalitás, ellenállás a hatalommal szemben. A remeteség lassan alakult ki, s nem jutott rá ideje, hogy kibontakozzék. Alig hogy megszületett, amikor felszámolták. Ma még nem tudjuk pontosan meghatározni, hogy mennyiben fejezte ki az alapítók szándéka szerint a felvilágosodás felé tartó janzenizmus gondolatait és a toleranciát. A Szent Pál megfogalmazásában: *“viseljétek el egymást”* ma sem indokolatlan követelményét. Szándékunk nem volt több, mint hogy kedvet ébresszünk további kutatásokra.

³² *Rákóczi Tükör* I. 421., 429